



Mobilisering af barnets potentiale for en bedre fremtid

Opdragelsestænkningen i Torben Gregersens vurderinger af børnebogsmanuskrifter i perioden 1942-1954

Øland, Trine

Published in:

Barnelitterært Forskningskrift

DOI:

[10.3402/blft.v5.23736](https://doi.org/10.3402/blft.v5.23736)

Publication date:

2014

Document version

Peer-review version

Citation for published version (APA):

Øland, T. (2014). Mobilisering af barnets potentiale for en bedre fremtid: Opdragelsestænkningen i Torben Gregersens vurderinger af børnebogsmanuskrifter i perioden 1942-1954. *Barnelitterært Forskningskrift, Vol. 5*. <https://doi.org/10.3402/blft.v5.23736>

Published in: Nordic Journal of ChildLit Aesthetics, Vol. 5, 2014 <http://dx.doi.org/10.3402/blft.v5.23736>

Correspondence to: Trine Øland, Afdeling for Pædagogik, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet, Karen Blixens vej 4, 2300 København S, Danmark, Telefon: +45 35328889, Mobil: +45 27187368, e-mail: troeland@hum.ku.dk

Mobilisering af barnets potentiale for en bedre fremtid: Opdragelsestænkningen i Torben Gregersens vurderinger af børnebogsmanuskripter i perioden 1942-1954

Trine Øland

Abstract: Children's books were one of the scenes where 'progressive' professionals - mostly teachers, psychologists and artists - around WWII fought the battle to change society through changed educational thinking. Especially after WWII it was acknowledged that children's books could contribute to the forming and education of the child, mobilising the child's potential to secure the future and promote peace and international understanding. This article examines so far unexamined sources, i.e., 89 assessments of children's book manuscripts from the private archives of Torben Gregersen (1911-1994): a teacher and prominent 'progressivist' hired by different publishers in the period 1942-1954. Using a descriptive and sociological approach, the article identifies the educational way of thinking imbedded in these assessments, which predominantly represents elements of developmental psychology, moral development and national culture, and literary and aesthetic-artistic elements to a lesser extent. Thus, the article shows that the emergence of 'progressive' elements which in research on children's literature normally are dated to the late 1960s, are not only present in the 1940s and 1950s in the assessments of Torben Gregersen; they are present with noteworthy nuance.

Keywords: assessments, manuscripts, educational thinking, progressivism, symbolic boundaries, archival studies, sociological approach, Torben Gregersen

For perioden 1942-1954 findes der 89 vurderinger af danske børnebogsmanuskripter eller udenlandske børnebøger, herunder norske og svenske børnebøger, i lærer Torben Gregersens (1911-1994) privatarkiv på Rigsarkivet i København i Danmark.¹ Vurderingerne er foretaget for Hernovs forlag, Morten A. Korchs forlag, Branner og Korchs forlag, Forlaget

Fremad og Forlaget Hirschsprung. Disse arkivalier, som hidtil ikke er undersøgt, giver mulighed for at analysere hvilke vurderingskriterier, der blev udslagsgivende for om bøgerne blev udgivet. Artiklen fremanalyserer disse kriterier og deres relation til forskellige samfundsmæssige felter. Kriterierne er udviklet i et bredt transnationalt rum og vedrører bl.a. nationalkulturelle forskelsmarkeringer hvor 'det norske' og 'det svenske' indgår som elementer i vurderingerne, og hvor udviklingspsykologiens vidensformer spiller en markant rolle.

Børnebogen, progressiv opdragelsestænkning og Torben Gregersen

I 1940'erne og 1950'erne, hvor børnebogen fik større udbredelse, betonedede forlagene, med valget af Torben Gregersen som bedømmer, en pædagogisk sagkyndig vurdering af børnebogsmanuskripterne, som forlagene dermed ikke blot forstod som litteratur men også som pædagogik. Som artiklen vil vise, var vurderingerne i samklang med periodens fremvoksende progressive opdragelsestænkning (Nørgaard 1977, 2005; Øland 2010b; Winge 1979), som Torben Gregersen medvirkede til at definere og sprede - bl.a. gennem disse vurderinger (Gregersen 1990). Torben Gregersen deltog i forskellige kulturpolitiske og pædagogiske foreninger, og han fungerede som underviser i børnelitteratur ved børnepSYKolog Sofie Rifbjergs *Kursus for småbørnspædagoger* (Strange 1994, 131), hvor kommende pædagoger – inspireret af den svenske socialpsykolog Alva Myrdals Förskoleseminarium i Stockholm – lærte om barnets egen spontane udvikling, egne aktiviteter og sjæleliv (Rifbjerg 1966, 223). Torben Gregersen var desuden medlem af den danske afdeling af den internationale forening *New Education Fellowship* (NEF), *Socialpædagogisk forening*, og han repræsenterede Danmark i NEFs internationale fora i perioden 1940-1980. Efter 2. verdenskrig fik NEF rådgivende status for UNESCO og deltog i arbejdet med at fremme fred og international forståelse hos skolebørn (UNESCO & NEF 1948). Børnebogen blev en af de 'scener' hvor progressiv opdragelsestænkning blev fremført, ikke bare i nordisk sammenhæng men internationalt. På tværs af lande blev man opmærksom på, at børnebogen introducerer barnet til kultur- og samfundslivet og har mulighed for at påvirke barnet til udsyn og tolerance (O'Sullivan 2005) - eller snæversyn og intolerance. Dette blev bl.a. markeret i publikationen *Understanding of others. A bibliography of children's books which promote positive attitudes about people and present wholesome human relations and feelings about various cultural groups* (1962) fra den internationale NGO OMEP, som ligesom NEF i 1948 fik rådgivende status for UNESCO. Heri betones det af formanden for den danske UNESCO nationalkommission, psykolog og børnehaveseminarie-forstander Jens Sigsgaard, at børnebøger bidrager til at skabe børns, og dermed kommende borgeres, forståelse af mennesket, menneskelig forskellighed og menneskeligt samvirke. Børnebogen er en mulighed - eller en forspildt chance - for en bedre fremtid:

"When we grown-ups select literature for them ..[..].. we are giving them something in addition, something that may contribute to develop their taste for value and quality. A good taste is not inherited, it is acquired, and one kind of taste is as easily acquired as another. It will be a wise thing to think this over" (Sigsgaard 1962, 3).

Denne artikel analyserer netop hvilken smag og hvilket kultur- og samfundsliv, der prægede de vurderingskriterier som blev udslagsgivende for om bøgerne blev udgivet og dermed havde mulighed for at præge kommende generationer. I dansk børnelitteraturforskning er der enighed om, at Torben Gregersen allerede fra 1930'erne var en central figur i promoveringen af "den gode smag" i forbindelse med børnebøger, herunder i udformningen af vurderingskriterier (Weinreich 2006a, 378, 472-473; Winge 1976, 175, 177; Christensen 2003, 143). I Torben Gregersens egne eksplicitte vurderingskriterier betones vigtigheden af, at eventuelt ledsagende billeder er realistiske samt at emnevalget repræsenterer barnets almindelige erfaringsverden og aldersbetingede læseinteresser med reference til den østrigske psykolog Charlotte Bühler (Gregersen 1952a, b).² Desuden advarer han mod "åbenlyst moraliserende" bøger og anbefaler i stedet "indirekte moral" (Gregersen 1950, 68).

Symbolske grænser til udforskning af vurderingerne

I den analyse der følger, undersøges det, hvilke vurderingskriterier Gregersen faktisk iværksætter i sin vurderingspraksis – uanset de eksplicitte kriterier han fremfører. Artiklens analytiske læsning af Gregersens vurderinger er grundlæggende en pædagogisk-sociologisk læsning af vurderingerne som en samfundsmæssig praksis. Flere klassiske og moderne sociologer, som de franske sociologer Emile Durkheim og Pierre Bourdieu, har beskæftiget sig med et grænsebegræb til analyse af forskellig registrerings-, vurderings- og anerkendelsespraksis (Durkheim 1995, Bourdieu 1991), og indenfor pædagogisk forskning har et grænsebegræb været anvendt i form af at betragte pædagogik som en samfundsmæssig kategoriseringspraksis. Her begrebsliggøres praksis som omdrejningspunkt for vurderinger og kategoriseringer, der afgrænser det legitime/illegitime og det anerkendelsesværdige/ikke-ankendelsesværdige i relation til det fremherskende kultur- og samfundsliv (Øland 2012).

I denne artikel forstås vurderingerne ligeledes som en kategoriseringspraksis, men her med inspiration fra den canadisk-amerikanske kultursociolog Michèle Lamonts udvikling af et *symbolsk grænsebegræb* til analyse af situationer, hvor vurdering og evaluering finder sted og der defineres og iværksættes distinktionslinjer, som inkluderer nogen/noget og ekskluderer andre/andet (Lamont 1992, Lamont & Thévenot 2000). Gennem sine komparative studier af øvre middelklassekulturens kultur i USA og Frankrig har Lamont bl.a. fundet, at den symbolske afgrænsning af "menneskeligt værd" i USA i høj grad foregik ved hjælp af moralske grænser og ikke kun kulturelle eller socioøkonomiske grænser (Lamont 1992, 4). Ved hjælp af Lamont fokuserer jeg i analysen på, hvordan Torben Gregersen argumenterer for og retfærdiggør

den kritik han udarbejder i sine vurderinger. Nærmere bestemt fokuserer jeg på, hvilke *symbolske ressourcer* der anvendes til at etablere *symbolske grænser* for den anerkendelsesværdige og legitime børnebog? Og hvordan *markeres* grænserne? *Symbolske ressourcer* kan være begrebsmæssige distinktioner, fortolkningsstrategier og -rammer, universelle principper, kulturelle traditioner, vidensformer, historiebrug, tankefigurer og moralske udsagn. Hvad de symbolske ressourcer er, er et empirisk spørgsmål. De kan referere til forskellige – relativt autonome – samfundsmæssige felter som fx kunstens eller litteraturens felt, men også andre felter. *Markeringen* af grænserne angår grænsernes formelle træk, hvilket vedrører synlighed, bundethed, rigiditet, eksplicitering, underforståelse, etc.

Meget børnelitteraturforskning kredser om forholdet mellem æstetik/litteratur/kunst på den ene side og pædagogik på den anden side – i børnebøger og i vurderingskriterier til bedømmelse af bøgerne (Christensen 2003, 123-320; Christensen 2012, 51). Dette kan måske bedst forstås som en intern kamp i det litterære felt om at få anerkendt børnebøger som litteratur med intention om som værk at repræsentere kunstnerisk autonomi uden behov for at hente legitimitet udenfor værket (Christensen 2003, 49-53). Hvis bøgerne i det litterære felt blev opfattet som 'pædagogiske', var denne ambition sværere at realisere, hvilket kan være en grund til, at det ofte betones i børnelitteraturforskningen, at det forhold at børnelitteratur *kan* anvendes pædagogisk, ikke udelukker at det samtidig kan betragtes som litteratur. Denne artikels greb om 'det pædagogiske' ved børnebøger er defineret af artiklens pædagogisk-sociologiske analytiske tilgang: ikke som bevidst pædagogik i form af pædagogiske eller didaktiske intentioner versus en kunstnerisk intention, men som en *opdragelsestænkning* der iværksættes i vurderingerne og børnebøgerne. Denne opdragelsestænkning kan indkredses analytisk ved hjælp af et symbolsk grænsebegræb. På den måde neutraliseres spørgsmålet om børnelitteratur som værdig litteratur. Min tilgang har således et vist slægtskab med den komparative og beskrivende-analytiske børnelitteraturforskning, der trækker på *cultural studies* traditionen og anser børnelitteratur som en kulturel praksis præget af sociale, kulturelle og pædagogiske normer i sin samtid (O'Sullivan 2002, 70).

Analyse af opdragelsestænkningen i vurderingernes anerkendelsespraksis – anvendte symbolske ressourcer

For at sikre, at de symbolske grænser og ressourcer bestemmes ud fra de faktiske vurderingers anerkendelsespraksis har jeg metodisk spurgt til hvad der anerkendes og hvad der ikke anerkendes i vurderingerne. Samlet set er min analytiske læsning af alle vurderingerne således vejledt af følgende spørgsmål: Hvad anerkendes? Hvad anerkendes ikke? Hvilke symbolske ressourcer anvendes til at retfærdiggøre vurderingens grænsemarkering? Hvilke træk anvendes til at markere grænsen? Læsningen er fastholdt i et notearkiv, hvor alle 89 vurderingers anerkendelse/ikke-ankendelse er noteret for

efterfølgende at udlede ressourcen, der er anvendt. Gennem analyse af alle 89 vurderinger fremkom seks forskellige symbolske ressourcer, nemlig udviklingspsykologiske og erfaringspædagogiske udsagn, moralske udsagn, kulturelle udsagn, litterære kriterier, æstetiske og kunstneriske værdier, samt økonomiske udsagn. De udfoldes nu enkeltvis, men som det vil fremgå spiller de sammen i vurderingspraksissen, hvor de ordnes i relation til hinanden. Hver ressource beskrives med flere eksempler for at antyde den nuancerigdom, der er i kildematerialet.

Udviklingspsykologi og erfaringspædagogik - om barnets energier, læseinteresser og aktive deltagelse

Ressourcen "udviklingspsykologi og erfaringspædagogik" er til stede i langt de fleste vurderinger. Den tilsiger, at det at skrive til børn, kræver indsigt i barnets særlige væsen, verden og psykologiske normaludvikling. Der refereres fx ofte til "barnets læsealder". Bøgernes sprog og indhold skal være aldersvarende og indbydende for børn, og bøgernes indhold bør afspejle børnenes reelle univers og erfaringer. Det betyder, at der ikke må bruges for mange fremmede ord, og at sproget og stilen ikke må være for formalistisk. I mange vurderinger konstateres det således uden detalje, at der er brugt "for svære ord" for det alderstrin bogen er beregnet på, hvilket kan lignes med princippet i Klingbergs stilvælgende adaptation, hvor der tilpasses på ord- og sætningsplan (Weinreich 2001, 13-14).

Børns interesse for voksnes arbejde bemærkes fx i vurderingen af billedbogsmanuskriptet *Hvad vil du være?* af Birte Secher (Brev til Branner og Korch 06.11.-1949). Her anerkendes et erfaringspædagogisk potentiale for at børn kan genkende sig selv og tænke sig ind i en fremtidig arbejdssammenhæng, hvor de kan deltage og påvirke. På visse måder ligner dette Klingbergs stofvælgende adaptation til barnet, men det udtrykker mere end det, nemlig et udviklingsperspektiv, hvor udvikling for barnet muliggøres. I vurderingen af K. Rosenberg og Kamma Laurents' *Ivar og Ingers kabaret* (Brev til forlaget Hirschsprung 28.09.-1946) understreges det, at manuskripterne gerne må gøre aktivitet for børnene mulig samtidig med at de skal bibringe børnene en ide om noget nyt – ikke noget bestemt nyt, men en *ide om* noget nyt. Vurderingen lyder:

"Det er virkelig en meget god ide at lave en anvisning paa hvordan børnene kan forny deres 'forestillinger', hvad enten det nu drejer sig om en i hjemmet eller paa skolen og i spejderpatroulien. Alle de praktiske anvisninger er gode, men skildringen af gennemførelsen af programmet er alt for udførlig. Det levner næsten ingen mulighed for børnenes egne ideer, som netop paa dette felt er overordentlig nemme at faa frem. Præsentation, sketches, sange - alt er nøjagtigt opskrevet .. [..] .. Ogsaa af pladsgrunde vilde det være heldigt om meget af dette stof forsvandt til fordel for kortfattede anvisninger og gode ideer, som børnene selv kan udforme. Kun omarbejdet paa denne maade kan jeg anbefale bogens udgivelse."

Her er det tydeligt, at Gregersen vurderer på baggrund af en ide om at børn har energier og ideer i sig og at aktivitet kan tilrettelægges, så dette udnyttes og barnet vokser samtidig med at det kan skabe noget nyt i sine omgivelser. Det betyder, at det pædagogiske program - i dette tilfælde i manuskriptet - ikke må være overprogrammeret og detaljeret, for så vil børnenes ideer gå til spilde og ikke blive aktiveret i relation til de eksisterende sammenhænge. På den måde er den nye biologisk prægede udviklingspsykologiske viden synlig i vurderingerne. Den tilskriver barnet som universelt væsen at have egen energi, rytme og udvikling i sig. Der trækkes altså på *pædagogisk-psykologisk og almen didaktisk erfaringspædagogisk viden* i vurderingerne, hvor en proces søges tilrettelagt med henblik på inddragelse af barnet og dets potentiale for at være drivkraft for vækst qua dets udtømmelige indre biologiske liv.

Her er det vigtigt at pointere, at denne ressource på den ene side fremføres ganske eksplicit, men på den anden side fremføres den afprøvende, eksperimenterende og flydende, fx angående aktivering af børnene. Erfaringspædagogikkens almen didaktiske tilgang pointerer netop at aktivere barnet til at påvirke og deltage i sine omgivelser – faglige såvel som sociale (Dewey 2005). Dette fund står i delvis modsætning til børnelitteraturforskningens begreb om didaktisering (Weinreich 2001, 24), som i højere grad trækker på pædagogisk tænkning om belæring eller direkte holdningspåvirkning af barnet. Didaktisering forstået på denne måde udtrykker en tænkning som det progressivt pædagogiske miljø, som Torben Gregersen var en del af, bevægede sig væk fra allerede i 1940'erne med nuanceret viden om barnets psykologi og individualitet. Dette brud – denne bevægelse mod en opmærksomhed på barnets individualitet – dateres imidlertid af børnelitteraturforskningen til omkring 1967, hvor inddragelse af socialrealisme knyttet til erfaringspædagogik og manifestering af det unikke individs egen udviklingskraft nævnes (Weinreich 2006a og b).

Menneskets moralske ansvar og universelle pligt - om personlig integritet, frihed og konflikthåndtering

En anden ressource, der fremstår som grundlæggende i vurderingerne er henvisningen til menneskets moralske ansvar; menneskets etiske habitus og universelle pligt som menneske. Her bliver det tydeligt, at barnet som menneske skal dannes til at være et stærkt menneske med personlig integritet og engagement i kampen for, udvikling af og praktisering af menneskets frihedsrettigheder. Der er tale om nogle grundlæggende *pædagogisk-filosofiske og pædagogisk-samfundsmæssige syn* på målet med barnets og menneskets dannelse. Dette henviser til et bredere og mere komplekst felt end fx Nikolajevas betoning af pædagogiske metoder som moralske (Nikolajeva 2001, 17-18) eller bevidst belæring jf. begrebet om didaktisering.

En række vurderinger taler til dannelsen af individuel ansvarsfølelse og stillingtagen, mens andre vurderinger eksplicit kredser om begrebet frihed. I vurderingen af *Den lille hvide ged*

af Ellen Siersted (Brev til Morten A. Korchs forlag 15.02.-1949) anerkendes bogens tanke om at opponere mod tvang og virke for frihed. Historien drejer sig om en lille hvid ged som føler sig tiltrukket af et cirkus, geden løber efter cirkus, og geden optages som "artist". Så begynder dressuren og det falder ikke i dens smag. Den befris af de to børn den oprindelig legede med. Gregersen udtaler: "der er en smuk tanke i denne bog: mod tvang og for frihed." I forlængelse heraf kredser flere vurderinger om ønsket om repræsentation af konfliktløsning eller opklaring af forviklede situationer i modsætning til "happy ends". Her underforstår Gregersen, at konfliktstof kan udvikle barnets personlige integritet og skabe konsistens i den personlige karakter. Et eksempel på en forvikling, der anses for at være god ses i vurderingen af *Kurre Igelkott* af Karin Larsson (Brev til Hirschsprung forlag 21.01.-1946):

"En pindsvinefamilie holdes som 'husdyr' ved et lille hus, får mælk i en skål til sig og sine børn. De pådrager sig pludselig familiens vrede fordi jordbærrene bliver spist, og pindsvinene ses tit i jordbærrene: altså er det dem, der spiser dem! De bliver bragt bort, men så ser familien, at det er sneglene, der er de skyldige og pindsvinene spiser sneglene, og efter at Kurre er kommet tilbage bliver alting godt."

Den rette moral skal altså ikke blot overføres eksplicit og klart, men vises via konfliktstof. På den måde kan barnet få en opfattelse af, at konflikter findes og kan og skal håndteres konkret i socialt samspil. Dette står som modstykke til forestillingen om, at konflikter i den ideelle verden skulle løse sig med et trylleslag i form af "happy ends". Moralske konflikter fremstilles således som konkrete og sociale fænomener, der kan erfares, diskuteres og håndteres, og der fremsættes tro på, at barnet kan klare at gennemgå disse processer. Dette står i modsætning til en opfattelse som bl.a. teolog K.E. Løgstrup fremsatte i artiklen *Moral og børneboeger*, hvor barnet fremstår uerfarent og svagt, mens børneboegsforfatteren fremstår stærk og bør pålægge sig selv moral, således at livsmodet ikke tages fra barnet (Løgstrup 1969, 21). I vurderingernes progressive opdragelsestænkning opfattes barnets ikke som svagt, og barnets udvikling forestilles at være kompleks og social, ikke entydig (simpel) og formel.

I vurderingen af Grete og Bengt Janus' *Strit* (Brev til Forlaget Hirschsprung uden dato),³ er det tilsvarende visningen af, at "foragten" for et andet menneske (lillebror) er uberettiget, der tiltaler:

"Ideen er god og velgennemført. Forholdet mellem Strit og de to brødre er udmærket vist gennem 3 episoder der i sceneri er vidt forskellige, men viser det samme: at foragten for den lille bror er ganske uberettiget. Handlingen udspilles hele tiden i et miljø som er børnene bekendt, og der kommer hele tiden træk, som erfaringsmæssigt tilfredsstillende børnene .. [...] Sproget er særdeles velformet, let af forstå og usædvanlig let at læse for små børn .. [...] Et ret udsædvanligt manus som i høj grad fortjener at blive trykt."

Denne bog anerkendes ikke mindst for en god og letforståelig moral, formidlet i børnehøjde. Her er det altså et samspil mellem passende morallære og den tidligere nævnte ressource:

udviklingspsykologisk og erfaringspædagogisk viden, der genkendes i manuskriptet. Denne kombination betyder, at moralske udsagn afgrænses på en tvetydig måde: både som eksplicite markeringer og som arbejdende, diskuterbare grænsemarkeringer, der skal læres og udvikles - eller måske vise sig over tid i form af en "naturlig" eller iboende moral. Det underforstås, at barnet har den gode moral i sig, og fx på et tidspunkt vil opdage, at foragt for andre mennesker er uberettiget. Der formuleres hermed en tro på mennesket og barnet, der opfattes som stærkt og med universelt set gode moralske kim i sig, som kan udvikles og danne udgangspunkt for en samfundsopbygning, der kan modgå de fascistiske og nazistiske tendenser, der var i samtiden. Den udviklings- og socialpsykologiske viden om barnets normale og trygge udvikling i eget miljø, men også viden om hvordan stereotype holdninger om mennesker fra andre kulturer udvikles og kan ændres, gøres her gældende. Denne viden om normaludvikling, udvikling af stereotyper og ændring af stereotyper bliver forudsætning for troen på, at barnet kan træde ind i samfundet og kulturen som stærke, tolerante og moralsk kyndige mennesker, der også kan virke for international forståelse (UNESCO & NEF 1948; O'Sullivan 1990, 13-18).

Menneskets afgrænsning i kulturelle enheder - om danskhed, kulturrelativisme og fremmedartethed

Samtidig med at vurderingerne trækker på ideer om konflikthåndtering og tolerance, trækker de på nationalkulturelle udsagn, hvor menneskets betydningsmæssige relation til en kulturkreds eller en nationalstat markeres som væsentligt for hvad mennesket er i stand til at forstå. Det antages gennemgående, at menneskets forståelse, udviklings- og handlemuligheder er relativ i forhold til kultur - altså gøres et kulturrelativistisk synspunkt gældende. Dette sker når der er tale om vurdering af børnebøger, der stammer fra andre lande. I vurderingen af den norske børnebog *Karius og Baktus* af Thorbjørn Egner (Brev til Branner og Korchs forlag 18.11.1950) forstår man, at det er uhensigtsmæssigt med tegninger hvor drenge ligner trolde samt at dette antages at være et særligt norsk træk: Gregersen skriver: "Man må nok beklage, at nordmændene ikke kan tænke sig at fremstille et sådant par smågutter som andet end en art trolde drenge." Forfatterne kan ikke tænke sig at fremstille drengene på anden måde, fordi de er nordmænd, og det er upassende for en eventuel dansk oversættelse, vurderer Gregersen. I den førromtalte vurdering af *Kurre Igelkott* af Karin Larsson afvises historien med en tilsvarende henvisning: "Emnet er godt behandlet, men pindsvinet er ikke noget nationaldyr her i landet som i Sverige, hvorfor bogen sikkert ikke vil have så stor interesse her".

I vurderinger af flere amerikanske børnebøger, bliver den kulturelle anderledeshed også udslagsgivende for en manglende anbefaling. Fortællinger om en såkaldt "neger-families" dagligdag afvises fx fordi det ikke kan antages at danske børn er fortrolige med "negerernes" liv og leveforhold, mens det i vurderingen af Dock Hagues' *Bob Clifton, Elephant Hunter* (Brev til Branner og Korch 20.04.1950), som handler om en amerikansk familie ved Congo-

floden i Afrika, ikke blot er det kulturelt fremmedartede der bemærkes, men det kulturelt frastødende, nemlig racistiske elementer: "Når den alligevel ikke falder så heldig ud, skyldes det sikkert, at der spilles meget på de rent amerikanske strenge – somme tider også de uheldigere som fx at Bob bliver ophidset fordi en hvid mand (der ganske vist er hans fjende) bliver ofret til guderne – en sort havde ikke spillet nogen rolle." Her markeres, at forskellige kulturer kan repræsentere forskellig moralsk værdi. Dette markeres også i vurderingen af en samling tyske godnathistorier (Brev til Branner og Korchs forlag 22.12.1953). Vurderingen karakteriserer eventyrerne som: "meget tyskprægede og indenfor rammerne af folkeeventyret og simpelt formede kunsteventyr, som det kendes fra den tyske kulturkreds", og det vurderer Gregersen vil forekomme "meget ensformigt og klichepræget på et dansk publikum". I stedet foreslår han en "dansk løsning af problemet med godnatlæsning", som bør være "lys og venlig i modsætning til den tyske mørke og anstrengt humoristiske", hvilket bl.a. betyder, at stoffet bør være ikke-uhyggeagtigt: folkeeventyr eller kunsteventyr samt fortællende digte. Her vurderes den tyske kulturkreds altså ikke blot at være fremmedartet, men at være mørk og anstrengt, i modsætning til lyst og venligt som den danske kultur. Man kan tolke Gregersens bemærkninger om den tyske kulturkreds i komparativt lys (jf. O'Sullivan 2002, 76). Moralske udsagn fletter sig ind i nationalkulturelle udsagn afhængig af karakteren af relationen til "den anden" nation. Nogle kulturforskelle belægges således med en moralsk værdimæssig dimension og der hierarkiseres på en implicit og til tider ironisk måde. Det fremgår klart, at dansk(e eventyr) fx er at foretrække over tysk(e), mens der dømmes mindre over svenske, norske og amerikanske særheder, som oftest fremstilles som pudsige, med undtagelse af amerikansk hvid racisme overfor sorte, hvilket der tages klart afstand fra, samtidig med at termen "neger" anvendes som en neutralt beskrivende term.

Paradoksalt nok markeres det altså med dette vurderingskriterium, at alle mennesker bedst forstås i sin partikulære nationalkulturelle ramme og at der opstår besvær, hvis elementer fra en kultur tages ud og anvendes i en anden. Her er komplikation ikke ønsket, som det er i forhold til følelsesmæssige eller moralske anliggender.

Litterære kriterier - om "rimnød", genrer og sprog

Litterære kriterier gøres også gældende i vurderingerne. Det drejer sig om manuskripterens ide og originalitet, fortællingens spændingsniveau og handlingsforløb, fortællestruktur, sproglige virkemidler og sproglig præcision. "Rimnød" er et begreb, der anvendes til at bedømme rims kvalitet, hvilket henviser til at rimene bestemmer indholdet og skaber "de mærkeligste ord og vendinger." I vurderingen af Sten Hegeler og Bengt Janus Nielsens manuskript *Top og Topsy* (Brev til Morten A. Korchs forlag 22.12.1947) uddybes det:

"Forfatteren har åbenbart fået at vide, at rimet tekst kan være godt for mindre børn. Men han har misforstået. Det er ikke rimene der gør det. Rimene skal være gode og de skal være rytmiske. Hegelers rim er ingen af delene, eksempelvis:
Her har du Top og Topsy

Fem år gamle, bror og søster
De bor i Afrika
Som ligger langt fra vores kyster”

Gregersen konkluderer, at det er håbløst, urytmisk, ikke prægnant i udtrykket og ganske ubehjælpsomt. I andre vurderinger refererer han til, at det virker som om, at sange fra fester har skullet bruges, hvorfor tekster udtrykkes dels i prosa, dels i vers med ”rimnød”.

Et gennemgående tema i vurderingerne er desuden genre-kendskab, især vedrørende eventyr-genren, som flere manuskripter foreslår fornyet. Vurderingen af Viggo Vagnbys manuskript *Hvem har set Rødhætte. En moderne historie fortalt efter det gamle eventyr* (Brev til Forlaget Fremad 09.08.1948) udformer sig som en advarsel mod udgivelse. Et gammelt eventyr er moderniseret så de moderne ingredienser kommer til at stå i et pudsigt modsætningsforhold til de gamle. Telefon, radio og politi træder i stedet for jægeren. Gregersen skriver: ”desværre er ideen ikke særlig heldigt udformet. Det virker villet og kunstigt. På den ene side står der, at læseren nok har glemt Rødhætte, men stadig hentydes til den.” Gregersen manifesterer, at eventyr skal forblive eventyr: med overnaturlige elementer og med en enkelt og ligetil moral, der kan tilfredsstille børns kraftige retfærdighedssans.

Fortællingerne må også gerne have en original, evt. morsom, ide og have god fremdrift. Det vurderes billedbogsmanuskriptet *Rejsen til Ærø* af Lis Torbjørnsen og Bo Bojesen at have (Brev til Branner og Korch 04.09.1949): Et forældrepar med tre børn er på sejltur. Først belæres børnene autoritært om hvad man må og ikke må, derefter bliver forældrene søsyge og opgiver ævret, børnene fortsætter og slæber forældrene i land. Fortællestilen roses for sin ”telegramagtige korthed”, der understøtter historiens fremdrift.

Med de litterære udsagn markeres en eksplicit grænse for kvaliteten af fortællestrukturen, spændingsniveauet, handlingens opbygning og i det hele taget tekstens præcision i forhold til hvad den vil fortælle. Disse udsagn fremstår oftest som eksplicitte kriterier, fx vedr. eventyr-genren eller rim.

Æstetisk og kunstnerisk appel - om (mangel på) originalitet, prægnans og iderigdom

Tilsynekomst af æstetiske og kunstneriske ressourcer dukker op i vurderingerne, når ”værkernes” evne til enten at vise, give oplevelsen af eller kalde på sans for ”noget” elementært smukt eller skønt, bemærkes.⁴ Dette kommer til udtryk i kommentarer vedrørende manuskripterens illustrationer eller i helhedsvurderinger. Æstetiske og kunstneriske ressourcer gøres oftest gældende som et fravær og som en udpegning af ”talentløshed” og ”amatørisme”: æstetikens og kunstens modsætninger til det udtalte krav om originalitet og iderigdom. I vurderingen af Olaf Vilbos manuskript *Punkt og Prik* -

Eventyr fra mikroland (Brev til Hernovs forlag 07.04.1946) siges eksempelvis i helhedsvurderingen, at det er en "meget ordinær" bog, der hverken i emne, fremstilling eller tegning hæver sig over "det jævne", men udtrykker "talentløs efterklang fra Moe og Beskow". Og i vurderingen af Grethe Lundsgaards billedbogsmateriale *Klaus i Zoologisk have* (Brev til Korchs forlag 16.01.1948) er mishaget med amatørisme uddybet. Billederne kalder Gregersen "amatørbilleder af dyr", og han giver forlaget den ide at råde "forfatterinden" til at fremstille et eksemplar af bogen med forstørrede billeder, "pænt håndgjort, og give det til de børn, der ved hvem Klaus og far er".

Kopiering og ensformighed observeres endvidere som et dårligt tegn. Således kritiserer Torben Gregersen Grete Janus og Mogens Hertz' billedbogsmanuskript *Bibi* (Brev til Forlaget Fremad 14.06.1948) for at tegnestilen ligger for meget op af "Bamse" - altså en anden billedbog. Det er således ikke nødvendigvis fordi tegningerne ikke er kunstnerisk værdifulde, at der udtrykkes kritik, men fordi de ligner tidligere tegninger fra en anden bog. Her efterlyses med andre ord mere inspiration og selvstændig kunstnerisk iderigdom. Vurderinger af manuskripterens kunstneriske og æstetiske kvaliteter er altså centrale, men de er det på en sær udetaljeret og indirekte måde: som noget underforstået, der anerkendes når det ses, hvilket ikke sker ofte. I to vurderinger anerkendes manuskriptet imidlertid klart for kunstnerisk kvalitet og vurderingerne omtaler "illustrator" som kunstner. I det ene tilfælde tales til kunstnerens gode "teknik". I det andet tilfælde, i vurderingen af Finn Papes *En historie og et løvebarn* (Brev til Branner og Korchs forlag 21.04.1950) genkender Gregersen det han kalder "noget elementært rigtigt":

"F.P. hører til de fabulerende billedbogsfolk, både i sine ideer, fortælle-måde og tegninger. I sin manierede dekorative stil er han i familie med Bjørn Wiinblad, men dog noget stivere. Der er ingen tvivl om, at der er noget elementært rigtigt overfor børn i F.P.s fremstillingsform. Man ser det først ved at iagttage børn, der læser 'Puslinge-bogen'. De fleste voksne vil derimod synes, at det hele er noget pjat, hvilket sikkert ikke fremmer salget. Noget andet er at ms. ikke kan udgives som det er nu. Det må sikkert tegnes om, så tegningerne alle kan stå i sort. Hvis dette lykkes, vil jeg mene, at det kan blive en sjov lille billedbog, men jeg tvivler af ovennævnte grunde på, at den vil kunne sælges i store oplag."

Det er altså adjektiver som fabulerende, dekorativ og klare - gerne sort-hvid - der knyttes til billedsiden og sanseoplevelsen af bogen. Det står klart, at børnebogen efter Gregersens mening bør være belagt med kunstnerisk og æstetisk kvalitet, og ikke af amatør-mæssig kvalitet, til trods for at disse kriterier ikke er omtalt eksplicit af Torben Gregersen i egne tekster om vurderingskriterier. Få steder knytter ønsket om en "god historie" sig til morallæren, så morallæren ikke formuleres for direkte eller banalt, men det er ikke hovedreglen.

Markedets lov - om omkostningsbevidsthed og regulering på baggrund af originalitet

En ressource der også trækkes på, er en form for markedstænkning som dukker op på to måder. På den ene side i form af bemærkninger som: "der kan komme en lille pæn og billig bog ud af det" og "tegningernes antal er af økonomiske årsager for mange". Her vurderes prissætning og omkostningsniveau i relation til en udtalt viden om - eller forudsigtelse af - hvor mange eller hvor få der kan forventes at ville købe. På den anden side vurderes det ofte, at den konkrete bog kan være udmærket, men da markedet - enten forlaget som marked eller markedet bredt set - i forvejen har flere bøger der "dækker" området, ses der ingen grund til at oversvømme markedet med flere af samme slags. Her kan man sige, at Gregersen knytter et økonomisk markedssynspunkt til synspunktet om kunstens originalitet: bøgerne skal markere sig som særlige både af økonomiske markedshensyn og kunstneriske hensyn. Man fornemmer at Gregersen mener, at det ikke er godt at oversvømme markedet med alt for meget af det samme, selvom forlagene måske kunne tjene penge på det. Han vil hellere fremme færre, men gode børnebøger.

Barnets potentiale mobiliseret med henblik på moralsk justering omkring 2. verdenskrig

Efter nøje granskning af vurderingernes anerkendelsespraksis, kan opdragelsestænkningens grammatik nu formuleres. Den består af seks symbolske ressourcer, som er til stede i materialet med forskellig styrke og afgrænsningsform. Ressourcerne kan i kraft af den sociologiske ramme tolkes som udtryk for samfundsmæssige felter, der påvirker vurderingerne af børnebogsmanuskripterne. De samfundsmæssige felter er *det psykologisk-pædagogiske felt* med fokus på udviklingspsykologi og erfaringspædagogik, *det filosofisk-pædagogiske felt* hvor moralske udsagn er centrale, *nationalstatens felt* hvor nationalkulturens grænser og betydning er central, *litteraturens felt* med fokus på fortællestruktur og sproglige virkemidler, *kunstens felt* med interesse for originalitet og skønhed samt *økonomiens felt* der repræsenterer en markeds- og omkostningsbevidsthed.

Analysen har vist, at psykologisk-pædagogiske kriterier i samspil med (moral)filosofisk-pædagogiske kriterier spiller en betydelig og gennemgående rolle i vurderingerne. Det er også de kriterier Torben Gregersen selv fremsatte som vigtige i 1950 og 1952. De nationalkulturelle kriterier knytter sig hertil, idet de repræsenterer, at barnet først skal være socialpsykologisk trygt i egen kultur før det kan relatere sig til andre kulturer, hvorfor nogle manuskripter afvises, hvis de skønnes at være "for fremmedartede" i henhold til barnets udviklingsstadium. De litterære kriterier, og de æstetiske og kunstneriske kriterier er tydeligvis også betydningsfulde i sig selv – på trods af at de ikke medregnes i Gregersens eksplicitte kriterier. Få gange formuleres de endvidere som nødvendige for eksempelvis fremførelsen af "god moral". Endelig viser analyserne, at økonomiske overvejelser disponeres

med hensyntagen til kunstneriske vilkår om små oplag og originalitet versus entydig stordrifts-markedstækning.

De symbolske ressourcer samvirker således i vurderingerne. Udviklingspsykologiens nye barnesyn, morallærens og kunstens sameksistens, tyder på, at der på dette tidspunkt var en stærk fornemmelse i det miljø Torben Gregersen var en del af: noget skulle justeres; noget måtte gøres i den særlige situation Danmark og andre europæiske lande var i før, under og efter 2. verdenskrig. Nogen slog sig, som fx Gregersen primært gjorde, på den praktiske pædagogik med arbejds-pædagogik, individuelt arbejde og generelt erfaringspædagogik – hvor børnebogen bl.a. passede ind – mens andre betonede den humanistiske kultivering af individet gennem musik, kunst og æstetik – hvor børnebogen også passede ind – og atter andre plæderede for generel forebyggelse og videnskabelig planlægning af fremtiden og befolkningens aktiviteter (Nørgaard 2005, Øland 2010a, 2011).

Både kulturradikalismen og udviklingspsykologien aktiveres i perioden med henblik på manifestation af styrke og modstand før, under og efter 2. verdenskrig, og med henblik på opbygning af fremtiden og international forståelse gennem mobilisering af barnets potentiale. Opdragelsens grammatik er i forlængelse af dette bydende, moralsk og eksplicit. Men grammatikken er – som analyserne af vurderingskriterierne har vist – også implicit og forekommer rodfæstet i en slags nationalkultur, baseret på ideen om barnets normaludvikling i eget nærmiljø i en nationalkultur. Det ser ud til, at Torben Gregersen og dansk pædagogiks relation til en nationalkulturel tænkning, bl.a. med reference til Grundtvig (Gregersen 1990), aktiveres i opdragelsestækningen omkring 2. verdenskrig, hvor det danske afgrænses, især i modsætning til det tyske, men også det svenske, norske og amerikanske - i en situation hvor staten og territoriet opleves skrøbelig og truet. De moralske og nationalkulturelle elementer af progressivismen og børnebogen er i dag ofte glemt, men stadig betydningsfulde, idet de har sammenhæng med de elementer der huskes, nemlig udviklingspsykologiens frigørelsestækning og progressivismens og børnebogens anknytning til kunst og æstetik.⁵

Arkivalier

89 breve fra Torben Gregersen til diverse forlag i perioden 1942-1954, Torben Gregersens privatarkiv, Rigsarkivet i København.

Referencer

Bourdieu, Pierre (1991): Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press and Blackwell Publishers.

Christensen, Nina (2003): Den danske billedbog 1950-1999. Teori, analyse, historie. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2003.

- Christensen, Nina (2012): "Veje til billedbogen. Hovedtræk i svensk, dansk og norsk forskning". In *Billedbøger - en grundbog redigeret af Aye Quist Henkel & Martin Blok Johansen*. Danmark: Dansk lærerforeningens forlag, 2012, pp. 49-54.
- Dewey, John (2005)[1938]: *Erfaring og opdragelse*. København: Christian Ejlertsen Forlag.
- Durkheim, Emile (1995) [1912]: *The Elementary Forms of Religious Life*. Translated and with an Introduction by Karen E. Fields. New York: The Free Press.
- Gregersen, Torben (1950): "Lidt om bedømmelse af billedbøger". *Børn og Bøger*. Tidsskrift for børne- og skolebiblioteker 1950:2(5).
- Gregersen, Torben (1952a): "Hvad vil børnene læse om? Lidt om læsealder og læserinteresser". Specialnummer D: Børns læsning, *Unge Pædagoger* 1952.
- Gregersen, Torben (1952b): "Sprog og fremstilling i lære- og børnebøger". Specialnummer D: Børns læsning, *Unge Pædagoger* 1952.
- Gregersen, Torben (1990): *En værre bolsjevik. Erindringsglimt af Torben Gregersen*. København: Gyldendal, 1990.
- Løgstrup, Knud Ejler (1969): "Moral og børnebøger". In *Børne- og ungdomsbøger – problemer og analyser redigeret af Sven Møller Kristensen og Preben Ramløv*. København: Gyldendal, pp. 19-26.
- Nikolajeva, Maria (2001): *Børnebogens byggeklodser*. København: Høst & Søn.
- Nørgaard, Ellen (1977): *Lille barn, hvis er du? En skolehistorisk undersøgelse over reformbestræbelser inden for den danske folkeskole i mellemkrigstiden*. København: Gyldendal.
- Nørgaard, Ellen (2005): *Tugt og dannelse. Tre historier fra kulturkampens arena*. København: Gyldendal.
- O'Sullivan, Emer (1990): *Friend and Foe. The image of Germany and the Germans in British children's fiction from 1870 to the present*. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen.
- O'Sullivan, Emer (2002): "Komparative studier i børnelitteratur". In *Nedslag i børnelitteraturforskningen* 3, 2002, pp. 63-94.
- O'Sullivan, Emer (2005): *Comparative Children's Literature*. London & New York: Routledge.
- Lamont, Michèle (1992): *Money, Morals, & Manners. The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1992.

Lamont, Michèle & Thévenot, Laurent (eds.) (2000): Rethinking Comparative Cultural Sociology. Repertoires of Evaluation in France and United States. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Rifbjerg, Sofie (1996): Træk af den moderne opdragelses historie. København: Gyldendals Pædagogiske Bibliotek, 1966.

Sigsgaard, Jens (1962): Understanding of others. A bibliography of children's books which promote positive attitudes about people and present wholesome human relations and feelings about various cultural groups. OMEP: Organisation mondiale pour l'éducation préscolaire, 1962.

Strange, Ebba (1994): "Forenings- og forlagsvirksomhed - en måde at drive pædagogik på". Dansk pædagogisk Tidsskrift 3, 1994: Tema: Torben Gregersen, pp. 131-133.

UNESCO and NEF (1948): The Teacher and World Peace. A Preliminary Survey of Fundamentals. Paris and London: UNESCO and NEF, 6 August 1948.

Weinreich, Torben (2001): "Børnelitteraturens æstetik". In Børnelitteratur – en grundbog af Torben Weinreich. København: Høst, pp. 9-56.

Weinreich, Torben (2006a): Historien om børnelitteratur. Dansk børnelitteratur gennem 400 år. København: Branner og Korch, 2006.

Weinreich, Torben (2006b): "At skrive børnelitteraturhistorie". Nedslag i børnelitteraturforskningen 7, 2006, pp. 63-83.

Winge, Mette (1976): Dansk børnelitteratur 1900-1945 med særligt henblik på børneromanen, København: Gyldendal, 1976.

Winge, Mette (1979): "Kulturradikale børnebøger". In Litteratur og samfund i mellemkrigstiden – litteratursociologiske studier redigeret af Carl Erik Bay & John Chr. Jørgensen. København: Gyldendal, pp. 173-193.

Øland, Trine (2010a): "Nationalkulturel socialisation og universalismens glasur". In Kulturel diversitet – muligheder og begrænsninger redigeret af Kasper Lippert-Rasmussen & Nils Holtug. Odense: Syddansk universitetsforlag, pp. 176-192.

Øland, Trine (2010b): "A state ethnography of progressivism: Danish school pedagogues and their efforts to emancipate the powers of the child, the people and the culture 1929-1960". Praktiske Grunde 1-2, 2010, pp. 57-89; <http://praktiskegrunde.dk/praktiskegrunde1-2-2010-oeland.pdf>

Øland, Trine (2011): "Menneskeopfattelser i pædagogik". In Gyldendals pædagogikhåndbog redigeret af Hans Jørgen Kristensen & Per Fibæk Laursen. København: Gyldendal, pp. 444-462.

Øland, Trine (2012): "Det registrerede og det væsentlige - om anerkendelse som praksisform". In *Klassisk og moderne pædagogisk teori redigeret af Peter Ø. Andersen og Tomas Ellegaard*. København: Hans Reitzels Forlag, 2012, pp. 421-437.

Slutnoter

¹ Jeg kan ikke udelukke at der findes flere. Flere af de vurderinger jeg har fundet i arkivet, har jeg fundet i arkivkasser med anden deklaration på.

² Jeg er ikke vidende om, at Torben Gregersen har foretaget sine vurderinger efter en særlig vurderingsmanual udstykket af forlagene. Tværtimod tyder vurderingerne på, at han arbejdede med sine egne kriterier som var præget af det pædagogiske miljø han var en del af. I arkivkasserne med vurderingerne af manuskripter ligger der et manuskript (uden datering), som i store træk ligner artiklen *Hvad vil børnene læse om? Lidt om læsealder og læseinteresser* (Gregersen 1952a). Måske har Torben Gregersen udarbejdet denne artikel, samtidig med at han arbejdede for forlagene, for at danne sig et overblik over hvordan han skulle vurdere manuskripterne på et sagligt grundlag, eftersom børnebøger var nyt og uprøvet territorium?

³ Brev fundet i samme mapper som de øvrige breve. *Strit* udkom første gang i 1943 (Christensen 2003, 133).

⁴ Jeg vil understrege, at denne resources karakteristik er udledt af materialet og ikke af æstetisk teori, som i nogle tilfælde ville sondre mellem æstetik som sansoplevelse og æstetik som kunst/det skønne.

⁵ Tak til litteraterne Nina Christensen (Center for børnelitteratur, Aarhus Universitet) og Martin Blok Johansen (VIA University College, Aarhus) for interesse og kommentarer til tidligere versioner af artiklens tekst. Tak også til studerende ved Afdeling for Pædagogik, Københavns Universitet, der i efteråret 2012 på kandidatmodulet *Pædagogik som videnskab*, og bachelormodulet *Fra professionserfaring til teoretisk viden*, beredvilligt har engageret sig i afprøvende analyseøvelser med dele af artiklens arkivmateriale som materialegrundlag.